

ETO: ETO: 821.511.141-94Csáth G.
316.485.26
DOI: 10.19090/hk.2018.4.88-97

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

HARKAI VASS Éva

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
harkaieva@stcable.net

HÁBORÚ, KÖZÉRZET, ÉLETVITEL¹

*A háború utolsó éveinek lenyomata Csáth Géza naplójegyzeteiben
és emlékezetszövegeiben*

War, General Feeling, Way of Life

*The imprint of the last years of the war in the diaries and memoirs
of Géza Csáth*

Rat, raspoloženje, način života

*Tragovi poslednjih godina rata u dnevničkim zapisima i memoarima
Geze Čata*

Csáth Géza 1897-től 1919-ig, halálának évéig írt naplót és naplószerű feljegyzéseket. Ennek teljes szöveganyaga a naplóorozat 2017-ben megjelent, utolsó kötetével vált hozzáférhetővé. A tanulmány a naplókiadások bonyolult hálózatát is felvázolja. A legújabb naplókötet (*Sötét örvénybe süllyedek*) az első világháború éveinek „mikrotörténetét” dokumentálja, melynek kontextusából különösen az 1917–1918., valamint az 1919. évre vonatkozó, kötetben ez ideig publikálatlan naplófeljegyzések érdemelnek figyelmet. Az előbbi két év a háború, az utóbbi Csáth életének utolsó éve, így az 1917 és 1919 közötti évekre vonatkozó naplófeljegyzések egyben sajátos befejezésnarratívát tárnak az olvasó elé.

Kulcsszavak: Csáth Géza, napló, első világháború, befejezésnarratíva

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú projektumának keretében készült.

Adalékok a Csáth-naplók filológiájához

Előljáróban két megjegyzést szeretnék tenni a Csáth-naplók kiadási gyakorlatára vonatkozóan:

Mivel Csáth Géza kéziratban megőrzött naplófeljegyzéseinek kiadása több nekifutás eredményeként a rendszerváltástól a tavalyi évig, 2017-ig húzódott, lényegesnek tartom a szövegfeltárás e filológiai folyamatát szemléltetni. A hagyaték e részének magántulajdonban levő, majd részben intézményes keretek² közé kerülő szövegtöredékei több kiadói vállalkozás következtében került a széles olvasóközönség elé. Ezt a majd három évtizedig tartó folyamatot az alábbiakban három fázisra bontva tekintem át.

Annak, aki – akár nem szakmai olvasóként, akár irodalomtörténészként – rendelkezik némi ismeretekkel a novelláit író Csáth Géza életrajzának részleteit illetően, feltehetően nem ismeretlen az életrajz azon két, meglehetősen frivólnak, pikánsnak mondható ténye, amelyre vonatkozóan a Csáth-irodalom tabutémák jelenléteként beszél: az író drogfüggősége és a szexualitás iránti kifejezett érdeklődése. Talán mondanom sem kell, a frivolitás, a pikantéria, a „tiltott” szöveg külön vonzerővel rendelkezik, legyen szó akár nem szakmai, akár szakértő olvasókról. Nem véletlen hát – s e vállalkozásban nem tudunk nem könyvkiadói sikerre irányuló gesztust látni –, hogy a novellákon kívül nem fikciós szövegeket (többek között és legkifejezettebben naplót) is író Csáth naplófeljegyzéseiből elsőként, 1989-ben, az író halálának hetvenedik évfordulójára³, épp a két említett tabutémát előtérbe állító szövegtöredék jelent meg: Csáth 1912–1913-as naplójának szövege (Csáth 1989).

A továbbiak során, az ezredforduló előtt, 1997-ben, az író születésének 110. évfordulójára jelent meg a naplófeljegyzések szintén markáns tematikus vonást mutató újabb sorozata az első világháború első három évéről (Csáth 1997), majd 2005-ben az *Emlékirataim a nagy évről* című, háborús visszaemlékezéseket és leveleket tartalmazó kiadvány (Csáth 2005).

A Csáth-naplók kiadásának egy újabb, összefüggő körét a szabadkai Életjel által megjelentetett (korai) naplókötetek nyitják meg, szintén 2005-től kezdődően. Dér Zoltán a kétezres évek első évtizedében időrendi sorrendet követve

² A legújabb naplókötet az egyes szövegek (eredeti kéziratok) lelőhelyeként a PIM és az MTAK Kézirattárát jelöli meg (l. Csáth 1917, 561–565).

³ Ugyanabban az évben, amikor Csáthról a *Nagy magyar írók* című sorozatban Szajbély Mihály monográfiát jelentet meg. Lásd Szajbély 1989.

rendezi négy kötetben sajtó alá Csáth 1897 és 1911 közötti, gyermek- és fiatalkori naplóit (Brenner 2005, 2006, 2007, 2007a).⁴

Miután a tematikus szempontokat az időbeliek váltották fel, s miután a naplószövegek kiadása lefedte az 1897 és 1916 közötti időszakot, a Magvető Kiadó a 2010-es években újakezdi a Csáth-naplók – most már teljes – anyagának szintén időrend szerinti kiadását, Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály szakavatott jegyzeteivel és magyarázataival (Csáth 2013, 2016, 2017). A naplószövegek és naplószerű feljegyzések kiadásai ez esetben 1919-ig, a Csáth Géza halálának évéig terjedő, tehát teljes időszakot ölelik fel. Ebből a szempontból különösen e sorozat tavalyi év folyamán, 2017-ben megjelent, harmadik kötetének naplóanyaga tarthat számot kivételes érdeklődésre, hiszen új, eddig kötetben nem publikált napló- és feljegyzésanyagot tár fel a hagyatékból.

Az előbbieken felsorolt, mintegy tízkötetnyi szöveganyag által (beleértve a szövegek ismétlődését is) a Csáth-naplók és -biotextek egész hálózata rajzolódik ki a maga műfaji gazdagságával (napló- és naplószerű feljegyzések, feljegyzéstördékek, emlékirat, önéletrajzi jegyzetek, olykor levelek is...).

Ez a ma teljesnek tudott, valóságreferenciákon alapuló szövegtörzs épp az első világháború centenáriumának lezáró éveire teljesedett ki, a széles olvasóközönség elé tárva Csáthnak a háború utolsó két évére, sőt az író haláláig terjedő időszakra vonatkozó, kötetben eddig publikálatlan naplófeljegyzéseit is.

Az 1917 és 1919 közötti évek

Az újabb sorozat utolsó kötete nyilvánvalóvá teszi az előbbi kötetkiadások alapján még nem konstatalható filológiai tény, miszerint Csáth kisebb megszakításokkal és kisebb-nagyobb intenzitással gyermekkorától (tízéves korától) haláláig írt naplót és/vagy naplószerű feljegyzéseket.

Mivel a naplófeljegyzések korábbi kiadásai között a háború kezdetétől írott feljegyzéseket tartalmazó, *Fej a pohárban* című kötet 1916 naplófeljegyzéseivel zárul, szemlélődésem most az 1917-től 1919-ig terjedő évekre, azaz a „nagy háború” utolsó két évére, valamint a Magyarország (a Monarchia) szempontjából vesztes háború befejezését követő egy évre, 1919-re irányul, mely utóbbi egyben Csáth Géza utolsó, nem teljes életéve is. Azaz akár a világháború tematikája, akár az író életvilága felől interpretáljuk az ezt az időszakot felölelő szövegeket, mindkét kiindulópont a befejezésnarratíva fogalmával szembesít bennünket.

⁴ Dér Zoltán halálát követően a negyedik kötetet Beszédes Valéria adja közre a hagyatékból és látja el utószóval.

A három utolsó év leglényegesebb eseményei az életrajzban Csáth hadi beosztására (majd végül felmentésére), családi körülményeire, valamint egészségi állapotára vonatkoznak: 1917-ben véglegesen felmentik a katonai szolgálat alól, 1918-ban kislányuk születik, 1919-ben pedig egészségi állapotának további romlása miatt a bajai kórházba kerül elvonókúrára, ahonnan majd a hozzátartozók kérésére a szabadkai kórházba helyezik át.

Mint ahogyan Molnár Eszter Edina a naplósorozat legújabb kiadásának „háborús” kötetéhez írott utószavában írja, „[A]z egyes kötetek, azaz a felnőtté válással, majd a háborúval és a házassággal tagolt életszakaszok közti jelentős hangulati különbségeket a címválasztások is jól tükrözik: a gyermekkor játékos gondtalanságát és az ébredező művészséget (*Méla akkord: hínak lábat mosni*) a fiatal felnőttkor tobzódó szexualitása és a morfiummal való küzdelem még nem eldöntött kezdeti szakasza követte (*Úr volt rajtam a vágy*)” (Csáth 2017, 545). E logika fonalán haladva folytathatnánk tovább a sort: a „háborús” kötet címe (*Sötét örvénybe süllyedsz*), különösen a kötet utolsó három évre vonatkozó napló- és egyéb feljegyzéseinek aspektusából, a (legalább kettős) befejezésnarratíva tragikus mélységeit vetíti előre és járja be metaforikusan.

Philippe Lejeune *A napló mint „antifikció”* című tanulmányában arról ír, hogy „[A]z önéletírást a fikció bája, míg a naplót az igazság vonzza” (Lejeune 2008, 13), valamint arról, hogy „míg az önéletírás nehézsége inkább a kezdet, az eredet szédülete, addig a naplóé leginkább a befejezés, a halál szédülete.” Hogy „[A] naplóíró sohasem ura szövege folytatásának. Úgy ír, hogy nem ismeri a cselekmény folytatását, még kevésbé befejezését. [...] Senki sem tudja, merre visz az útja, hacsak azt nem, hogy a halálhoz” (Lejeune 2008, 14, 19). A halál, a vég, a pusztulás kérdése a Csáth-naplók esetében persze nem csupán „műfaji” specifikum és nem csak általános, minden élet (a naplóíró még inkább tudatos) foglalkoztató egzisztenciális kérdés. Ez különösen az utolsó életévek naplófeljegyzéseiben, az ezeket tartalmazó utolsó (legújabb) naplókötet datálatlan naplószerű feljegyzéstöredékeiben és visszaemlékezéseiben lesz kifejezetten hangsúlyos. Nem csak arról az elméletiként tételezhető alapszituációról van szó tehát, hogy – mint minden halandó – az élet végességének tudatában élő naplóíró végtelennek tűnő, ám ha előbb nem, a halál által berekesztődő műfaj keretei, mintegy a saját maga által választott „börtön” falai közé helyezi magát. Ehhez az egzisztenciális és műfaji szempontból metaforikusan értendő fogvatartottsághoz egy régebbi, a háborús évektől számítva pedig egy újabb tény generál életbeli, egzisztenciális fenyegetettséget fokozó konkrétumokat: a testi-lelki pusztulást és szenvedést okozó, a megsemmisülés, a halál veszélyével fenyegető morfinizmus, valamint a szintén szenvedésbe és pusztulásba sodró

és a halállal fenyegető háború. Az első – egyébként épp tabujellege révén – közismert tényre a háborús naplókötetben a *Hogyan fejlődik a morfinparalysis és a tabes*⁵ című, az *Orvosi Hetilap* részére íródott jegyzetek első mondata hivatkozik: „A beteg álmatlanság és szorongás [...] ellen [1]910. ápril[is]ban kezd morfint fecskendezni” – írja magáról Csáth harmadik személyben (Csáth 2017, 391). A naplóíró a polgári életmód szabályosságából, kényelméből és rendszeres művészetközelségéből kibillentő háború tetet-lelket őrlő és pusztító hatása, (személyes és nemzet)halállal fenyegető volta a háborús időszak alatt íródott naplókorpusz egészén végighúzódik, az Előpatakon⁶ írott első, 1914. július 25-ei és 26-ai bejegyzésektől kezdve:

VII. 25. Szombat délután[ra] volt kitűzve a válasz, hangverseny Előpatakon. A szolgabíró táviratilag hazarendelik. Az est kissé nyomott hangulata. A hangverseny után a nagykövet elutazásának a híre, és az, hogy a csapataink már Belgrádban vannak. [...]

VII. 26. Vasárnap mozgósítási hír a lapokban. Kétségek: mi lesz velem? [...]

VIII. 1. Szombat hajnalban sürgöny (Csáth 2017, 6).

A háborús naplókötetben mindkét tematikus szál felerősödik – sőt, részben a vesztes háború következményeként várható események által kiváltott félelmek és bizonytalanságérzet, részben a pusztulással fenyegető és öngyilkossági képzeteket kiváltó betegség révén, a tragikumig fokozódik. Különösen az utóbbi tematikus szál mentén haladó utolsó, 1919. évi bejegyzések vallanak erről. A naplófeljegyzések utolsó sorozata – majdhogynem szimbolikus módon – Csáth orvosi rendelőkönyvének bal oldalára íródik. E naplófeljegyzésekből néhány rövid bejegyzést emelnék ki:

VII. 8. Kedd. [...] 1917 nyarán megjósoltam, hogy a 33 évet meg nem érem [...] (Csáth 2017, 360–361).

[...]

VII. 18. [...] Úgy éreztem, hogy júl[ius] 22–23-ra vége lesz az életemnek. Ezt a dátumot megéreztem többször is már – az első időben (Csáth 2017, 362).

⁵ Csáth megjegyzése az eredeti dokumentum lapszélén: „Halálom után négy-öt évvel közölhető” (Csáth 2017, 391).

⁶ Csáth ekkor itt teljesít orvosi szolgálatot.

A háború mint befejezésnarratíva Csáth kései biotextjeiben

1917 és 1918 a Monarchia szempontjából vesztesre álló „nagy háború” utolsó két éve, s az erre az időszakra vonatkozó feljegyzések valóban valamilyen befejezésnarratíva kiteljesítői. A régebbi évek naplóiba is beillesztett évi mérlegek, közeljövőre irányuló tervek ismeretében talán nem tűnnek kivételesnek az anyagi kiadásokat és bevételeket részletező jegyzékek, ám 1917-ben ezek több (új) változatban is jelt adnak magukról. Nyilvánvalóan a készletek országos kimerülésével is magyarázható, hogy a naplóíró az 1917-es feljegyzések között listát állít össze az áramfogyasztás részleteiről, dohánykészletéről, több alkalommal a kiadások tételeiről. Ezekben a feljegyzésekben szűkebb és tágabb értelemben is kirajzolódnak a hiányok. Az *óriási nyomorban* legfőbb kincsnek számít 2 kg kávé és libazsír érkezése, emelik a dohány árát, s mivel nyilvánvalóan hiánycikk is, életveszélyes tolongás és sorban állás zajlik pipadohányért. A Budapesten négy hete nem működő gőzfürdő helyett külön áldás-ként és „luxusmulatság”-ként könyveltetik el, hogy Olgával a tiszti kórházban tisztálkodhatnak. És még nagyobb súlyt kapnak a bevételek, például az *Éj* című nevezetes antológiába küldött novella után fizetett 30 korona tiszteletdíj, valamint a páciensek fogadásából származó várható összegek.

Csáth 1917. június 6-án veszi kézhez a sürgőnyt, miszerint Regőcén községi orvossá választják, ahová a naplóbejegyzések szerint ugyanezen év szeptember 27-én kerül. A közbeeső időben, augusztus 8-án, kínos felülvizsgálást követően véglegesen felmentik a hadi szolgálat alól.

Míg az 1917. évi naplófeljegyzések az immár több éve háborúban sínylődő országban tapasztalható ínség részleteire és hiányokra vonatkoznak, az 1918-as bejegyzések igazi (negatív) befejezésnarratívát (és vesztesnarratívát) képviselnek. Személyes lebontásban ez tartozásokat és a kereset hiányát jelenti, így amellet, hogy Csáth életében az utolsó néhány év során irracionális reményforrásként kialakul a valláshoz, Istenhez fordulás, akár szó szerint is értendő formulaszerű segélykérése: „Uram Istenem, add meg nekünk a mi mindennapi kenyerünket” (Csáth 2017, 280). A fohász nem alaptalan, ugyanis 1918 a háború elvesztésének s az ezzel járó következmények, bizonytalanság és kilátástalanság éve.

X. 30. Szerda.

A szerbek már csak 30 km-re vannak a Dunától. Mi lesz velünk. A dec[ember] 1-jét hol fogjuk tölteni??? – És a karácsonyt? (Csáth 2017, 301)

Az október 31-ei bejegyzésben pedig a naplóiíró újra irracionális dimenziók irányából vél segítséget: „Háborútól, döghaláltól ments meg Uram minket!” (Csáth 2017, 301). Nem mintha e dimenzió eloldaná őt a valóság nagyon is jelenvaló részleteitől: az október végi bejegyzések milliányi magyar hősi haláláról, saját bizonytalanságáról s a menekülés fontolgtatásáról szólnak. „A menekülés egész közelből int felénk” – írja (Csáth 2017, 297).

Csáth naplófeljegyzéseit bizonyos években (különösen az utolsó három évben) címekekkel is ellátta. Egyik ilyen 1918. évinek a címe *Vajon teleírhatom-e*, mely szövegrész első felütései így hangzanak:

Nov[ember] 1. Vajon teleírhatom-e ezt a naplót, vagy valahol már az első napoknál meg fog szakadni. Nem tudom. Nem is sejthetem. Ma a helyzet olyan, hogy egy hét múlva talán már egész széles Magyarországon senkinek se lesz biztos az élete. Nem volt elég a vér, a kín. A haragos Isten újabb csapásokat bocsát reánk (Csáth 2017, 302).

Ady, az Akadémia, Ignóus és a saját esetét hozza fel példaként, majd leszögezi: (Tiszáék) „eszközei voltunk a hadüzenéssel és a demarssal, amelyre vonatkozólag oly ügyesen vezették félre a közvéleményt” (Csáth 2017, 302). Az éjszakai történések (rablások, törések-zúzások, verések, gyilkolások), a háborús anarchia elszabadulása közepette az *Est* című lap hasábjairól tájékozódik, s egy hosszabb bejegyzésben tágítja ki a kontextust országos keretekig. Részeg, a harc térről hazaküldött és szökött katonák s a hozzájuk csatlakozók vandalizmusáról, betörésekről, a menekülni készülő lakosságról, katonauralom, rekvirálásokról és bosszú készülődéséről, rombolásról, rablásról és nyereszkeskedésről, rongyos és szegény emberekről tudósítva áll egybe a kép egy „boldogtalan Magyarország”-ról. Rémes, bizonytalan érzései következtében fegyverrel tér nyugovóra, s – amint írja – „[A] sok éjjeli izgalom arra vitt rá, hogy külön hatodik és hetedik adagot kellett bevezetnem” (Csáth 2017, 307), sőt a szerb csapatok bevonulását követő retorziók kapcsán nemcsak a menekülés lehetőségét veszi fontolóra (bár: „[B]orzasztó volt az a gondolat, hogy éjjel menekülni kell a táskában az M⁷-holmival, amelyet esetleg elkoboznak a rablók, és én, mielőtt patikát elérek, szívgyengeségben meghalok” – Csáth 2017, 307), hanem saját életének önkezdő kioltását is („lőhetem magam föbe” – Csáth 2017, 308).

Bár Molnár Eszter Edina a háborús naplókötet utószavában az ebbe a kötetbe foglalt naplók kontextusának összefoglalójaként a *Morfium, háború, vallás* alcímet adja, a három kulcsszó után mindenképpen odakíváncozik Csáth házas-

⁷ Morfium.

sága Jónás Olgával. S bár az író állapotáért élete vége felé közeledvén szinte kényszeresen mindinkább Olga pusztító hatását okolja (lásd: megcsalások, a szerelem és hűség színlelése, a bizalom kijátszása, tárgyak, kéziratok eltüntetése, szándékos mérgezés stb.), nyilvánvaló, hogy a tragikus vég legfőképpen a drogfüggőség (háborús körülményektől sem függetleníthető) elhatalmasodásával és a drogok okozta kényszerképzetek gyilkos circulus vitiosusával magyarázható. A kései naplókban fokról fokra mind kifejezettebbé váló Istenhez fordulások, istenkeresés és fogadkozások a háború okozta traumán túl épp az ezen lelki feszültségekre és halálos veszedelmekre való gyógyírkeresés kísérletei. Azaz Csáth a gyógyulásba vetett hitét Isten segítő szándékától teszi függővé.

A Másik mint (halálos) ellenség tételezése, az ebből eredő családi problémák s az ezek hátterében álló drogfogyasztás okozta, mind rosszabbra forduló testi-lelki állapot (még ha azonos előjellel is) mintegy felülírják a háború befejezésnarratíváját. Ennek alátámasztásaként elegendő arra a naplóbejegyzésre utalni, miszerint a naplóíró életének „legborzasztóbb napja” az 1918. december 25-ei, amikor is felmerül benne az őt élete végéig gyöttrő (és közvetett módon a halálba vezető) gyanú, miszerint a kis Olga nem az ő gyermeke.

1919 naplóbejegyzéseit a továbbiakban jóformán az ebből a téveszméből és kényszerképzetből eredő kínzó és torz érzetek és meneküléskísérletek uralják (az Olga által generált halálos veszélyek elől, a házasságból, Istenhez, a kórházból).⁸ Ugyanakkor pedig, ezzel párhuzamosan, a háborús naplókat egybegyűjtő kötet *egésze*, Csáth emlékiratát (*Emlékirataim a nagy évről*), egyéb datálatlan naplószerű feljegyzéstörödékeit, visszaemlékezéseit, háborús jegyzeteit is ide számítva, rendkívül lényeges, konkrét és hiteles adalékokkal szolgál az első világháborúhoz kötődő személyes és kollektív tapasztalatok megismeréséhez és megértéséhez.

Kiadások (időrendben)

Csáth Géza. 1989. *Napló: 1912–1913*. Szekszárd: Babits Kiadó.

Csáth Géza. 1997. *Fej a pohárban: Napló és levelek 1914–1916*. S. a. r. Dér Zoltán és Szajbély Mihály. Budapest: Magvető Kiadó.

Csáth Géza. 2005. *Emlékirataim a nagy évről: Háborús visszaemlékezések és levelek*. Az írásokat, fotókat közreadta és az előszót írta Dér Zoltán. Utószó Dévavári D. Zoltán. Szeged: Lazi Könyvkiadó.

⁸ Ilyen értelemben a naplószövegeken kívül egyéb feljegyzéseket és visszaemlékezéseket is magában foglaló kötet egyik legmeggrázóbb szövege a Desirét megszólító, *Házasságom története* című, amelyet Csáth először abból a célból vet papírra, hogy ő maga regényt írjon belőle, majd ezt a (mintegy 500 oldalnyi regény megírására irányuló) feladatot Kosztolányira bízta.

- Ifj. Brenner József (Csáth Géza). 2005. *Napló (1897–1899)*. Közreadta, s. a. r. és az utószót írta Dér Zoltán. Szabadka: Életjel.
- Ifj. Brenner József (Csáth Géza). 2006. *Napló (1900–1902)*. Közreadta és az utószót írta Dér Zoltán. Szabadka: Életjel.
- Ifj. Brenner József (Csáth Géza). 2007. *Napló (1903–1904)*. Közreadta Dér Zoltán, az utószót írta Beszédes Valéria. Szabadka: Életjel.
- Ifj. Brenner József (Csáth Géza). 2007a. *Napló (1906–1911)*. Dér Zoltán hagyatékából. Az utószót Beszédes Valéria írta. Szabadka: Életjel.
- Csáth Géza. 2013. *Méla akkord: hínak lábat mosni: Naplófeljegyzések 1897–1904*. S. a. r. Molnár Eszter Edina–Szajbély Mihály. Budapest: Magvető–PIM.
- Csáth Géza. 2016. *Úr volt rajtam a vágy: Naplófeljegyzések és visszaemlékezések 1906–1914*. S. a. r. Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály. Budapest: Magvető.
- Csáth Géza. 2017. *Sötét örvénybe süllyedek: Naplófeljegyzések és visszaemlékezések 1914–1919*. S. a. r. Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály. Budapest: Magvető.

Irodalom

- Lejeune, Philippe. 2008. A napló mint „antifikció”. Ford. Z. Varga Zoltán. In *Írott és olvasott identitás: Önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. Mekis D. János–Z. Varga Zoltán. 13–24. Budapest: L’Harmattan.
- Szajbély Mihály. 1989. *Csáth Géza*. Nagy Magyar Írók. Budapest: Gondolat.

WAR, GENERAL FEELING, WAY OF LIFE

The imprint of the last years of the war in the diaries and memoirs of Géza Csáth

Géza Csáth wrote or entered notes into his diary from 1897 to 1919, the year of his death. The full text of his diaries was made available through the last volume of the Series of Diaries published in 2017. The study also outlines the complex network of diary publication. The latest volume of the diaries *Sötét örvénybe süllyedek* (Swallowed by a Dark Vortex) documented the “micro story” of the years of the First World War, the context of which entries, until now unpublished in book-form, written in 1917–1918 and in 1919 deserve a particular attention. The former two years were the last years of the war, the latter the last year of Csáth’s life, and so the journal entries for the years between 1917 and 1919 offer a specific ending-narrative to the reader.

Keywords: Géza Csáth, diary, The First World War, ending-narrative

RAT, RASPOLOŽENJE, NAČIN ŽIVOTA

Tragovi poslednjih godina rata u dnevničkim zapisima i memoarima Geze Čata

Geza Čat je od 1897. sve do svoje smrti, koja je usledila 1919. godine, vodio dnevnik, kao i dnevničke zapise. Celokupan korpus tekstova je postao dostupan 2017. godine, kada je objavljena poslednja knjiga iz serije njegovih memoara. Studija opisuje i složenu mrežu izdatih dnevnika. Najnoviji tom memoara („Tonem u tamni vrtlog“) dokumentuje „mikropriču“ iz godina tokom Prvog svetskog rata, u čijem kontekstu posebnu pažnju zaslužuju do sada nepublikovane dnevničke zabeleške iz 1917–1918, kao i iz 1919. godine. Prve dve godine predstavljaju poslednje ratne godine, a 1919. poslednju godinu piščevog života. Na taj način memoari od 1917. do 1919. godine otkrivaju čitaocu poseban završni narativ.

Ključne reči: Geza Čat, dnevnik, Prvi svetski rat, završni narativ

A kézirat beérkezésének ideje: 2018. szept. 10.

Közlésre elfogadva: 2018. nov. 10.